

До спеціалізованої вченої ради Д 26.883.01
у Державному вищому навчальному закладі
«Університет банківської справи»

ВІДГУК

офіційного опонента

**на дисертаційну роботу *Огородник Віри Володимирівни*
«Функціонування та розвиток банків з державною участю в Україні»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит**

Актуальність теми дослідження

Функціонування банківської системи України на сучасному етапі розвитку відбувається в умовах підвищеної частки державної власності в активах, зобов'язаннях та власному капіталі банків після тривалого періоду «очищення» банківської системи від нежиттєздатних банків. Діяльність вітчизняних банків із державною участю характеризується низькою здатністю генерувати прибутки та підтримувати високу якість активів без спирання на державні ресурси або на вкладення в державний сектор, без експлуатації іміджу державної установи для залучення ресурсів на ринку. Така ситуація зумовлена значним політичним впливом на ці банки через механізм спорадичних кадрових призначень і прийняття стратегічно важливих рішень заради примушування до фінансування державних програм, що насправді забезпечують вузькокорпоративні інтереси, кредитування неефективних або неплатоспроможних держпідприємств, що призводить до потреби в додатковій капіталізації. Все це породжує думки про принципову неможливість функціонування держави як ефективного власника та категоричного й однобічного визнання «провалу держави» у розвитку банківського сектору країни для стимулювання економіки і зміцнення фінансової стабільності.

За таких умов украй необхідним є розроблення комплексу заходів з удосконалення функціонування та розвитку банків із державною участю в капіталі з метою відновлення кредитування реального сектору та економічного зростання.

Водночас актуальність теми дисертації зумовлена наявністю численних наукових досліджень фрагментарного характеру або зосереджених лише на окремих аспектах діяльності, аналізі її показників та доцільності здійснення приватизації банків, які залишають поза увагою першопричини проблемних питань. Це ускладнює розроблення і реалізацію нового стратегічного бачення державних банків заради підвищення їх конкурентоспроможності, досягнення справжньої самодостатності у веденні бізнесу без явної державної підтримки. Також у науковій літературі зберігається чимало термінологічних та методологічних розбіжностей у трактуванні основних понять діяльності банків з державною участю.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Тематика дисертаційної роботи Огородник В. В. пов'язана з пріоритетними напрямками досліджень теорії фінансів, а її наукові результати, теоретичні положення та висновки використані при виконанні трьох науково-дослідних робіт кафедри фінансів, банківської справи та страхування Інституту банківських технологій та бізнесу ДВНЗ «Університет банківської справи», зокрема за тематикою: «Місце та роль банківської системи в забезпеченні фінансової безпеки України» (№ держ. реєстрації 0117U0042520), у рамках якої автором визначено специфічні риси банків з державною участю, причини значної частки державної власності у банківській системі, позитивні та негативні наслідки значної частки державної власності у банківській системі; «Теорія та методологія трансформаційних процесів у фінансовому секторі країни» (№ держ. реєстрації 0117U002441), у рамках якої автором розроблено науково-методичні підходи для оцінки соціально-економічної ефективності банків з державною участю в умовах їх трансформації; «Оцінка ефективності заходів соціальної

відповідальності банків з державною участю в Україні» (№ держ. реєстрації 0119U103024), у рамках якої автором надано характеристику концепції соціальної відповідальності у банках з державною участю, здійснено діагностику впровадження концепції соціальної відповідальності в цих банках.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність

Теоретичною і методологічною базою дисертаційної роботи є праці відомих вітчизняних і зарубіжних науковців, фундаментальні положення економічної теорії та теорії банківської справи, нормативні документи. Аналітична частина роботи побудована з використанням великого масиву звітних даних Міністерства фінансів України, Національного банку України, Державної служби статистики України, Світового банку, Міжнародного валютного фонду, доповідей науково-дослідних організацій, що дає змогу охопити в рамках дослідження динамічні зміни у банківському середовищі за тривалий період часу і на глобальному рівні. Зазначене свідчить про високий рівень достовірності отриманих результатів та зроблених у роботі висновків.

Основні наукові положення, висновки і пропозиції, викладені в дисертаційній роботі, є всебічно обґрунтованими та достовірними, отримані автором самостійно, про що свідчить оригінальність багатьох використаних підходів і розкриття логіки судження. Вони були отримані на основі системного та інституційного підходів, із використанням загальнонаукових та спеціальних методів дослідження (індукції і дедукції, аналізу та синтезу, структуризації, узагальнення, компаративного аналізу). Достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій дисертації підтверджується публікаціями дисертанта в монографіях, фахових виданнях та презентацією авторських розробок на профільних міжнародних і вітчизняних науково-практичних конференціях відповідно до нормативних вимог, які висуваються до оприлюднення результатів дисертаційних досліджень Міністерства освіти і науки України.

Висновки та пропозиції автора повністю відображають основні положення

проведеного дослідження, окремі з них доведені до рівня методологічних та методичних розробок, придатні для використання у подальших наукових дослідженнях та практичного впровадження з метою забезпечення ефективного функціонування банків з державною участю в Україні.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи, опублікованих наукових праць та авторефератом дисертації дає можливість стверджувати, що основні наукові положення, висновки і пропозиції, сформульовані дисертантом, характеризуються науковою новизною та відображають особистий внесок здобувача в розвиток економічної науки, що полягає в авторському розв'язанні актуальної наукової проблеми – розроблення теоретико-методологічних засад і формування науково-практичних рекомендацій щодо забезпечення ефективного функціонування та розвитку банків з державною участю в Україні.

Доволі ґрунтовно дисертант підійшов до викладення елементів наукової новизни дослідження, сформульованих уперше:

1) механізм активізації фінансової взаємодії банків з державною участю та т. зв. нефінансових корпорацій (незважаючи на невдалий у методологічному плані термін) як логічно структуровану і взаємопов'язану сукупність елементів (мету, об'єкт, суб'єкти, принципи реалізації, забезпечення, інструментарій взаємодії, що включає методи співпраці та важелі впливу, а також переваги), що дає змогу визначити особливості фінансової взаємодії банків з державною участю та підприємств реального сектору економіки, оцінити їх роль в економічному розвитку країни та сприяти успішній економічній політиці (с. 149–160);

2) методологічні засади оцінки соціально-економічної ефективності банків з державною участю, які базуються на алгоритмі аналізу, що проводиться шляхом послідовного проходження таких етапів: з'ясування рівня оцінки, окреслення індикаторів ефективності, визначення факторів впливу, з'ясування

критеріїв ефективності, добір вихідних даних, визначення показників оцінки, ідентифікація стимуляторів і дестимуляторів зростання, обчислення вагових коефіцієнтів, розрахунок складових та інтегрального показників оцінки, інтерпретація отриманих результатів, виявлення резервів підвищення ефективності роботи банків, забезпечуючи об'єктивність оцінювання в динаміці (с. 174–187, 379–397);

3) концептуальні засади розвитку банків з державною участю для активізації соціально-економічного розвитку країни, які включають: визначення мети і завдань, узгодженість концепції з чинними програмними документами, теоретико-методологічний базис, принципи розвитку банків з державною участю, передумови розроблення та реалізації концепції, умови її реалізації, пріоритетні напрями реалізації концепції, шляхи впровадження та очікувані результати цієї концепції, що дасть державі можливість забезпечити належні умови для роботи таких банків, не порушуючи здорової конкуренції у банківському секторі, адекватно розподілити бюджетні ресурси з належною віддачою (с. 397–434).

На схвальну оцінку заслуговують пункти наукової новизни щодо удосконалення:

1) трактування поняття «банк з державною участю», яке розглядається з позиції їх системно важливого значення в забезпеченні життєдіяльності країни та динамічності у визначенні мети / спрямованості діяльності банків залежно від політико-економічної ситуації в країні, впливу зовнішніх чинників. Запропонований підхід дає можливість комплексно підійти до аналізу стану і перспектив банків з державною участю (с. 72);

2) переліку специфічних функцій банків з державною участю, що включає виокремлення таких функцій, як інформаційна; компенсаційна; захисна (забезпечення економічної безпеки); сприяння підвищенню добробуту населення, активізації розвитку малого і середнього бізнесу; покращання фінансової інклюзії в країні. Такий підхід допомагає найбільш повно реалізувати функціональне призначення досліджуваних банків (с. 75);

3) методології комплексного дослідження функціонування банків з державною участю, яка базується на положеннях економічної теорії та теорії економічного розвитку, передбачає дотримання певних обґрунтованих принципів і використання загальнонаукових/специфічних методів, що, на відміну від наявних, у сукупності дає змогу підійти до більш глибокого наукового пізнання банківського посередництва (с. 105–115);

4) категоріального апарату, а саме: визначення поняття «соціально-економічна ефективність банків з державною участю» як консолідації економічної та соціальної ефективності цих банків, шляхом досягнення їх цільового орієнтира діяльності (сформованого за оптимального рівня банківських витрат та під впливом зовнішніх/внутрішніх факторів), який спрямований на максимізацію інвестиційної привабливості й надійності банків, підтримку пріоритетних напрямів державної економічної політики і реалізацію політики соціальної відповідальності (с. 173);

5) класифікації банків з державною участю через доповнення її новими класифікаційними ознаками: характер спеціалізації банку, особливості реорганізації банку, фінансовий стан банку, корпоративне управління в банку, функціональне призначення банку. Класифікація побудована на основі оптимального набору класифікаційних ознак та дає змогу комплексно визначити функціональне призначення досліджуваних банків, виявити невикористаний потенціал та сприяє науково-методологічному обґрунтуванню і проведенню процедури вибору, реалізації стратегічного напрямку діяльності (с. 83–91);

6) тлумачення змісту та форм трансформації банків з державною участю в сучасні високотехнологічні й надійні установи, що акцентує увагу на об'єктивних передумовах та різноплановості змін якісних/кількісних основоположних характеристик таких банків, а також дає змогу врахувати багатоманітність моделей трансформацій у банках з державною участю, які проводяться з метою покращання їх фінансового стану, забезпечення достатнього рівня капіталізації, організації оптимального функціонування всіх їх систем, захисту інтересів зацікавлених сторін (с. 165–166);

7) визначення принципів функціонування та розвитку банків з державною участю, завдяки розмежуванню принципів їх поточного функціонування (с. 76–77) та стратегічного розвитку (с. 402), що дає змогу підвищити рівень організації діяльності банків та підвищити їх конкурентоспроможність;

8) поняття «фінансова взаємодія банків з державною участю та нефінансових корпорацій» як тривалих взаємовигідних партнерських відносин з приводу фінансової співпраці, побудованих на засадах рівноправності, відкритості та прозорості фінансової інформації з метою додержання інтересів партнерів і опосередкованого сприяння соціально-економічному розвитку держави (с. 148);

9) структуризації концепції соціальної відповідальності банків з державною участю з виокремленням п'яти блоків (визначення стейкхолдерів, рівень упровадження концепції, різновиди соціальної відповідальності, принципи та вектори реалізації концепції), що дає можливість сформулювати основні вектори реалізації концепції соціальної відповідальності у банках з державною участю, виділити спільні характеристики проявів соціальної відповідальності та забезпечити моніторинг реалізації відповідної політики (с. 360).

Серед положень наукової новизни, які є цікавими в науковому плані та набули подальшого розвитку, слід виокремити такі:

1) обґрунтовано чинники, які зумовлюють розвиток банків з державною участю, завдяки виокремленню екзогенних (успадковані від економічної системи «адміністративно-командної економіки», необхідність компенсації «провалів ринку») та ендогенних (вплив кризових явищ на банки, доцільність проведення рекапіталізації та націоналізації банківських установ) факторів (с. 97–102);

2) підходи до виділення специфічних рис банків з державною участю (наявність унікальних функцій та завдань, соціальна спрямованість діяльності, складність системи стратегічного управління у зв'язку з амбівалентністю поставлених перед банком цілей, державний вплив на стратегію банку,

посилений зовнішній контроль), які враховують особливості діяльності цих банків, дають змогу ідентифікувати їх щодо банків із приватним капіталом і обґрунтувати відповідну державну політику (с. 60–63);

3) аргументація системи економічних та соціальних показників, що характеризують внесок банків з державною участю в соціально-економічний розвиток країни; зазначені показники уможливають проведення достовірного оцінювання та регулярного моніторингу рівня соціально-економічної ефективності цих банків, визначення перспективних напрямів їх розвитку та прогнозування їх подальшого впливу на модернізацію фінансової системи країни (с. 137);

4) уточнення комплексу причин виникнення проблемної заборгованості у банках з державною участю на основі синергії факторів, які стримують їх кредитно-інвестиційну активність, та недосконалого механізму корпоративного управління, що дає можливість виокремити перспективні напрями підвищення якості активів у цих банках та сприятиме активізації їх кредитно-інвестиційної діяльності (с. 280);

5) обґрунтування стратегічних напрямів діяльності банків з державною участю з метою уникнення їх дублювання та зайвої конкуренції між ними на ринку на основі активного вектора стратегічних трансформацій (дослідження ринкових передумов трансформаційних процесів, аналіз нормативно-правової бази, основних складових стратегічних змін, змін у підсистемах банків, затвердження індивідуальної стратегії та тактики), що дають змогу виокремити ключові компоненти й очікувані результати їх реалізації, а також заходи, які забезпечують подальші ефективні трансформації банків з державною участю і справедливу конкуренцію з банками приватного сектору (с. 332–354);

б) окреслення факторів ефективного розвитку банків з державною участю, які з огляду на доцільність їх більш вираженої орієнтації на комерційну ефективність, відображаються у поєднанні приватного та державного капіталу в статутному капіталі банків, забезпеченні незалежності наглядових рад банків від політичного впливу, впровадженні ефективних моделей стратегічного й

корпоративного управління (с. 303).

Загалом дисертаційна робота характеризується високим науковим рівнем, оригінальністю і виваженістю підходів, критичним аналізом досліджуваного матеріалу. Все це дало автору можливість отримати відповідні наукові висновки та рекомендації.

Практичне значення результатів дослідження

Результати дисертаційного дослідження Огородник В. В. мають безперечну цінність для практичної реалізації у фінансовій сфері, оскільки містять обґрунтовані рекомендації щодо функціонування та розвитку банків з державною участю в Україні, доведені до рівня методичних розробок.

Підтвердженням прикладної значимості рекомендацій здобувача є впровадження основних результатів дослідження у практику: Комітету з питань фінансової політики і банківської діяльності Верховної Ради України в процесі підготовки Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функціонування фінансового сектору в Україні» від 05.07.2018 № 2491-VIII та наукової експертизи законопроектів «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей управління державними банками», «Про особливості управління банками із державною часткою власності та механізм їх приватизації»; Міністерства економічного розвитку і торгівлі України при розробленні програм розвитку малого та середнього підприємництва, програм реформування суб'єктів господарювання державного сектору економіки та при оцінці макроекономічної ситуації та здійсненні макроекономічного прогнозування; Ради Національного банку України під час розроблення «Рекомендацій Правлінню Національного банку України та Кабінету Міністрів України щодо впливу державних банків на трансмісійний механізм монетарної політики»; Фонду гарантування вкладів фізичних осіб України при обґрунтуванні механізму приєднання Ощадбанку до державної схеми гарантування вкладів фізичних осіб та пропозицій щодо участі цього Фонду у продажу непрацюючих кредитів банків з державною участю; Незалежної асоціації банків України при розробленні пропозицій з

удосконалення системи захисту споживачів фінансових послуг, активізації банківського кредитування економіки та стратегічного управління у банках; АТ КБ «ПРИВАТБАНК» для удосконалення стратегії розвитку банку; АБ «УКРГАЗБАНК» при розробленні пропозицій щодо оновлення стратегій банку.

Теоретичні та методичні розробки автора впроваджені в навчальному процесі Інституту банківських технологій та бізнесу ДВНЗ «Університет банківської справи» (довідка №12-009/107 від 06.06.2019).

Повнота викладення основних результатів в опублікованих наукових працях

Основні положення дисертаційної роботи викладені в опублікованих працях дисертанта та авторефераті. За темою дисертації опубліковано 47 наукових праць, з яких: 1 індивідуальну (базову) і 4 колективних монографії, 22 статті у наукових фахових виданнях, у т. ч. у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз – 19 (з них 1 – у базі Web of Science). Загальний обсяг публікацій – 120,89 друк. арк., з яких 38,35 друк. арк. належать особисто здобувачу.

Публікації відповідають встановленим вимогам і доводять до наукової громадськості результати наукового дослідження.

Базова монографія повною мірою розкриває процес, логіку і результати авторського дослідження. Автореферат за змістом відповідає дисертації та передає основні положення роботи, ступінь новизни розробок, теоретичне та практичне значення отриманих результатів. За змістовними ознаками матеріал автореферату та дисертації викладено чітко, послідовно, літературною мовою. Ілюстративний матеріал дисертаційної роботи та автореферату допомагає зрозуміти й оцінити основні ідеї дослідження, що винесено на захист.

Дискусійні положення та зауваження

У цілому позитивно оцінюючи роботу, слід звернути увагу на окремі положення дисертаційної роботи Огородник В.В., які мають дискусійний

характер чи потребують додаткового обґрунтування.

1) На с. 35–59 автор детально досліджує наявні в науковій економічній літературі погляди на природу і збагачення змісту «банківської діяльності» й механізм державного втручання в банківську систему, проте авторське бачення цих питань сформульовано розпливчато. На наш погляд, надто високий рівень уваги до дефініцій є характерним для вітчизняної науки, доречно, за прикладом сучасних зарубіжних досліджень, більше зосереджуватися на сутності явищ.

2) У роботі доцільно поглибити дослідження функцій банків з державною участю з точки зору критичного аналізу відомих наукових підходів до дефініції «функції банків з державною участю» та надати власне визначення таких функцій. Натомість дисертант при розгляді цього підpunkту спиралася на вже наявний розподіл функцій на загальні та специфічні (с. 74–75). Водночас дискусійним є виокремлення функції «сприяння підвищенню добробуту населення, активізації розвитку малого та середнього бізнесу», яка за змістом подібна з розвивальною функцією, а підтримка МСБ не належить до обов'язкових ознак діяльності всіх державних банків. Насправді, дуже складно навести аргументи, що діяльність конкретного державного банку сприяє підвищенню добробуту населення, тому включення такої функції видається суто декларативним. Адекватніше говорити про сприяння економічному зростанню.

3) У роботі на с. 150 (рис. 2.8) автором визначено елементи механізму активізації фінансової взаємодії банків з державною участю та нефінансових корпорацій, до яких віднесено сукупність методів, важелів впливу, принципів та забезпечення. Однак деталізація та характеристики вказаних елементів із позиції їх ролі в активізації фінансової взаємодії банків з державною участю та нефінансових корпорацій у роботі є недостатніми. Також використання самого терміна «нефінансові корпорації», на наш погляд, є невдалою спробою статистичних органів адаптувати звітність до міжнародних стандартів, оскільки поняття «корпорація» не стосується переважної частки підприємств МСБ (більшість з яких не є акціонерними товариствами).

4) Запропоновану автором послідовність проведення аналізу соціально-

економічної ефективності банків з державною участю за умови трансформації їх бізнесу (рис. 2.11, с. 175) варто розширити за рахунок критеріїв, що розмежують рівень дослідження групи державних банків на макро-, мезо-, мікрорівнях.

5) У розділі 3 «Сучасний стан та розвиток банків з державною участю в Україні» проведено ґрунтовний аналіз основних показників діяльності банків з державною участю. Водночас дисертант не приділив достатньої уваги аналізу соціальних аспектів діяльності вказаних банків. Вважаємо, що соціальна складова дослідження потребує ширшого розкриття, з огляду на детальне висвітлення в дисертації проблематики соціальної відповідальності корпорацій. Наприклад, ключовим показниками реалізації такої політики є створення робочих місць, поліпшення умов праці, екології виробництва на підприємствах завдяки кредитуванню інвестиційних проектів. Політика соціальної відповідальності прийнята і реалізується у світі багатьма недержавними корпораціями, тому це не є притаманним лише банкам з державною участю.

6) У розділ 4 «Пріоритетні напрями розвитку банків з державною участю в Україні» не вдалося в розгорнутому вигляді сформулювати авторське бачення подальшого розвитку вітчизняних банків з державною участю. Натомість дисертант надто багато місця приділив критичному аналізу програмних документів, що стосуються функціонування банків з державною участю в Україні (с. 308–332), охарактеризував індивідуальні стратегії цих банків (с. 333–354) та розглянув заходи з реалізації їх концепції соціальної відповідальності (с. 355–377). На наш погляд, ці стратегії мають суттєві недоліки та потребують удосконалення, зокрема, в частині дублювання моделей бізнесу державних банків. Крім того, стратегічні цілі мають бути кристалізовані у т. зв. ключових показниках результативності, які зазвичай затверджують наглядові ради для виконання керівниками банків з державною участю. На сьогодні це питання залишається відкритим, що вказує і на недосконалість корпоративного управління, і на слабкий захист інтересів держави як власника. У зв'язку з цим подальшого дослідження потребує проблема «самостійності» менеджерів, котрі можуть зловживати своїм становищем та не виконувати належним чином

фідуціарні обов'язки, і виникають сумніви, що наглядова рада з директорами, які отримують винятково високу винагороду не за роботу в комітетах, а лише за звання «члена ради», буде ефективним гарантом інтересів держави.

7) У підрозділі 5.2 «Концепція розвитку банків з державною участю в Україні» (с. 397–413) переважно лише окреслюються заходи, що забезпечать підвищення рівня розвитку вітчизняних банків з державною участю, тоді як недостатню увагу приділено механізмам їх практичної реалізації, що, можливо, було викладено у доповідних записках. Зазначена Концепція мала містити положення щодо перспективи конкуренції банків з державною участю на ринку фінансових послуг. Наприклад, Ощадбанк не є членом Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (дисертант згадує про особливі умови на с. 434), відповідно, не здійснює витрат за цією статтею, але користується 100-відсотковим гарантіями на всі вклади. Варто було порівняти процентні ставки за депозитами, щоб з'ясувати, що в Ощадбанку найнижчі ставки порівняно з Укргазбанком та Приватбанком. Нагадаю, що паніку серед вкладників у грудні 2016 р. після націоналізації Приватбанку вдалося подолати саме шляхом прийняття закону про гарантування державою всіх вкладів у банках з часткою держави 100 %, тобто Приватбанку та Укрексімбанку, однак вже три роки закон не схвалений Президентом України. Доцільно було визначити позицію дисертанта щодо створення особливо сприятливих умов для банків з державною участю, які можуть спричинити порушення норм справедливої конкуренції.

Утім, зазначені вище недоліки і зауваження не знижують загального позитивного враження від дисертації Огородник В. В., її наукового та практичного рівня.

Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам

Детальне ознайомлення з текстом дисертації, авторефератом та основними науковими працями Огородник В. В. дає змогу констатувати, що мету дослідження досягнуто, поставлені завдання розв'язано. Логіко-структурна

побудова дисертації демонструє володіння автором методологією економічного дослідження, забезпечує доступність сприйняття викладеного матеріалу. Структура дисертаційної роботи свідчить про комплексний науковий характер проведеного дослідження. Текст вдало доповнюється рисунками, таблицями, додатками, що свідчить про вміння автора опрацювати матеріал. Робота містить наукову новизну, а її структура та обсяг відповідають встановленим вимогам.

Дисертаційна робота на тему: «Функціонування та розвиток банків з державною участю в Україні» повністю відповідає вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, а саме пунктам 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, а її автор – Огородник Віра Володимирівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
завідувач відділу координації
бюджетно-податкової та грошово-
кредитної політики,
віце-президент Державної навчально-
наукової установи «Академія фінансового
управління»

Любіч О. О.